

Zo ging dat in Halmaal in 1793: het beheer van de gemeentelijke financiën in oorlogstijd

Rombout Nijssen

In de zeventiende en achttiende eeuw, in de periode voordat ons land in 1795-1796 bij de Franse Republiek werd gevoegd, werden onze dorpen niet bestuurd door een gemeenteraad, schepenen en een burgemeester, maar door de vergadering van de gezinshoofden. Jaarlijks, op een voor ieder dorp apart vastgestelde dag, kwamen de hoofden van de huishoudens bijeen om de uitgaven te bespreken waar het dorp voor stond. In de meeste gevallen ging dat over het onderhoud van wegen en beken, het loon van de onderwijzer, het loon van de gemeentelijke varkenshoeder, een bijwedde voor de kapelaan, en vooral de renten of intrest op de leningen die in de voorgaande jaren waren aangegaan. Op die manier werd berekend hoeveel inkomsten de gemeente zou moeten hebben om die uitgaven te kunnen betalen.

Vervolgens werd beslist waar men die inkomsten vandaan zou halen. Meestal werden er daarvoor drie belastingen geheven. Een eerste belasting was een belasting per hoofd of per huishouden. Een tweede belasting was een belasting op de rijkdom, die werd gemeten aan de hand van het aantal dieren dat men bezat: per paard, per rund, per varken, per schaap, per geit, enzovoort werd er een belastingbedrag vastgesteld. De derde en belangrijkste belasting was die op het grondgebruik. Van alle belastingen bracht deze veruit het meeste op. Een van de redenen dat vooral het grondgebruik belast werd, was dat men op die manier ook mensen van buiten het dorp kon doen meebetalen aan de gemeentelijke belastingen. In Halmaal bijvoorbeeld, hadden immers ook mensen van Sint-Truiden, Velm, Wilderen en elders grond in gebruik.

Nadat was afgesproken hoeveel en welke belastingen geheven zouden worden, werden er twee dorpsmeesters of burgemeesters gekozen. Hun taak bestond er in die belastingen te innen, en met de opbrengst ervan de uitgaven van de gemeente te betalen. Na een jaar moesten die dorpsmeesters op een nieuwe vergadering van de hoofden van de huishoudens rekenschap afleggen over hun beheer. Dan werden de belastingen voor het nieuwe jaar vastgesteld, en werden er twee nieuwe dorpsmeesters aangesteld. In de meeste dorpen werden de beide dorpsmeesters door de inwoners gekozen. Elders werd een van beiden door de inwoners, en de andere door de plaatselijke heer of zijn vertegenwoordiger aangesteld. In Halmaal werd er aan het einde van de achttiende eeuw jaarlijks slechts één dorpsmeester met het beheer van de gemeentelijke financiën belast.

Van Halmaal wordt er in het Rijksarchief geen gemeentearchief uit het ancien régime bewaard. Gemeenterekeningen, registers van inkomsten en uitgaven of andere stukken die van andere gemeenten wel bewaard bleven, zijn er voor Halmaal niet. Daarom is in het geval van Halmaal ieder document dat een licht kan werpen op het beheer van gemeentezaken van belang. Twee van die stukken zijn te vinden in het minutenregister van notaris Carolus Rubens van Sint-Truiden¹. Dat bevat twee akten van 11 juni 1793 waarin enerzijds de maatregelen uitgewerkt worden die de gemeente treft om achterstallige belastingbetalers tot spoed aan te zetten, en anderzijds een lijst van nieuwe belastingtarieven en tarieven die inwoners moeten hanteren als zij een vergoeding vragen voor opdrachten die zij namens de gemeente ten behoeve van Franse of Oostenrijkse legers verricht hebben.

In de jaren 1792-1794 vocht het Franse revolutionaire leger tegen het Oostenrijkse leger om de heerschappij over de Oostenrijkse Nederlanden en het vorstendom Luik. Op 6 november 1792 had een Frans leger de Oostenrijkers verslagen bij Jemappes. Vijf maanden later, op 18 maart 1793, keerden de kansen en versloeg een Oostenrijks leger de Fransen bij Neerwinden. Nog een jaar later, op 26 juni 1794, werden de Oostenrijkers en hun bondgenoten bij Fleurus in Henegouwen definitief verslagen door een Frans leger. In de jaren daarna nam de Franse overheid het bestuur over de Oostenrijkse Nederlanden en het vorstendom Luik over, en werd ons land deel van de Franse republiek.

Al die tijd trokken er troepen van beide zijden door het land. Voor hun vervoer en voor hun bevoorrading rekenden die op de bewoners van het land waar zij verbleven. Zelfs als die legers zich niet aan baldadigheden te buiten gingen, betekende hun aanwezigheid en het feit dat de soldaten en hun paarden gevoed moesten worden uit de beperkte voorraden van het land, een gesel voor de inwoners. Voedsel, drank en stro werden opgeëist, zodat er tekorten voor de eigen bevolking ontstonden. In de regel was het zo geregeld dat verplichte leveringen en karweien voor passerende legers vergoed werden uit de gemeentekas, maar dat betekende dan weer dat er extra belastingen geheven moesten worden of dat de gemeenten leningen moesten aangaan, die in de volgende jaren met de opbrengst van extra belastingen terugbetaald moesten worden. Het hoeft niet te verwonderen dat deze omstandigheden ook in een klein dorp als Halmaal ingrijpende gevolgen hadden voor de gemeentefinanciën.

De eerste akte leert ons dat de notaris op 11 juni 1793 om twee uur in Halmaal was, *ten huise van de weduwe Mattys Rubens*, en dat daar ook de gemeentenaren van Halmaal bijeengekomen waren die daartoe *volgens gewoonte* opgeroepen waren door het luiden van de kerkklok. De gemeentenaren waren bijeengekomen om getuigen te zijn van de rekenschap die Joannes Lindekens, de dorpsmeester voor 1792, zou afleggen over zijn beheer van de gemeentefinanciën en *synen ontfanck ende uytgeef*. Ter plaatse vernamen de gemeentenaren *met verwonderinge* dat den voorgaenden dorpsmeester Benedictus Rubens, die dorpsmeester geweest was voor 1791, het saldo van 363 gulden en 15 stuivers² van zijn rekening nog niet in de gemeentekas gestort had. Dat bedrag had moeten voorkomen in de

Zo ging dat in Halmaal in 1793: het beheer van de gemeentelijke financiën in oorlogstijd

rekening van Lindekens, *aent hoofd van synen ontfanck* of als eerste post aan de inkomstencant. Bovendien bleken *verscheyde gemenenaren* hun belasting voor 1791, voor een totaal bedrag van 200 gulden, *op allerhande pretexten en uytvluchtsels* nog niet betaald te hebben. Daarom werd besloten de voormalige dorpsmeester Rubens opdracht te geven alle achterstallen in te manen en hem volmacht te geven om hardleerse schuldenaars desnoods langs gerechtelijke weg tot spoed aan te zetten, en daarvoor op kosten van de gemeente de hulp van een pleitbezorger - *eenen procureur oft facteur* - in te schakelen.

Uit de ondertekening van de akte van notaris Rubens blijkt dat er in Halmaal niet alleen aan het beheer van de gemeentefinanciën iets schortte. Ook voor het onderwijs kon best een extra inspanning gedaan worden. Van de zeventien gemeentenaren die de akte ondertekenden deden er zeven dat door hun naam te schrijven, en tien door een kruisje te tekenen...

In de tweede akte die de gemeentenaren op dezelfde dag door notaris Rubens lieten opstellen legden zij de tarieven vast aan de hand waarvan prestaties die door gemeentenaren ten behoeve van Franse of Oostenrijkse troepen verricht waren, betaald zouden worden. Verschillende inwoners waren immers *voor de Fransche trouppen genootsaeckt geweest te varen en te ryden soo met wagens, carren en perden*, en na de nederlaag van de Fransen in Neerwinden *wederom voor de keyserlycke konincklijke trouppen*.

Wie gedurende een dag troepen had moeten gidsen mocht daarvoor 15 stuivers aanrekenen. Anderen hadden blijkbaar met gevaar voor hun leven de kanonnières op het slagveld moeten helpen bij graafwerken om de kanonnen in positie te brengen. Zij mochten de gemeente daarvoor 4 gulden aanrekenen. Hetzelfde bedrag mocht aangerekend worden door wie met een *rypeerd* of een *treckpeerd* vervoer geleverd had. Voor vervoer met een kar (met twee wielen) die met twee of drie paarden bespannen was, mocht respectievelijk 8 of 12 gulden per dag aangerekend worden, en voor een wagen (met vier wielen) die met vier of zelfs met zes paarden bespannen was, 16 of 24 gulden. Voorts werd er een prijs afgesproken die men mocht aanrekenen voor het leveren van roggestro dat door militairen opgeëist was. Die bedroeg 22 gulden voor honderd schoven.

De gemeentenaren van Halmaal die de elfde juni 1793 bijeen gekomen waren in de woning van de weduwe Rubens voorzagen dat al de uitzonderlijke uitgaven die de militaire activiteiten in de streek met zich brachten, de *depensen, vaerten, liverantien reets gedaen en vorders noch al te geschieden*, een extra financiële inspanning van al de inwoners van Halmaal zouden vereisen. Daarom verhoogden zij de belastingen. In 1793 zou er *dobbel schattinge* geheven worden, *te weten twee guldens par bonder en twee guldens hoofftigelt*: wie in Halmaal een bunder land bewerkte, moest daarvoor 2 gulden gemeentebelasting betalen en de belasting per persoon, die betaald moest worden door iedere *volwassene*, werd ook verdubbeld tot 2 gulden. Voorts werden de belastingen op het bezit van een melkkoe verhoogd tot 1 gulden per koe, en de belasting op het bezit van schapen tot 1 gulden voor

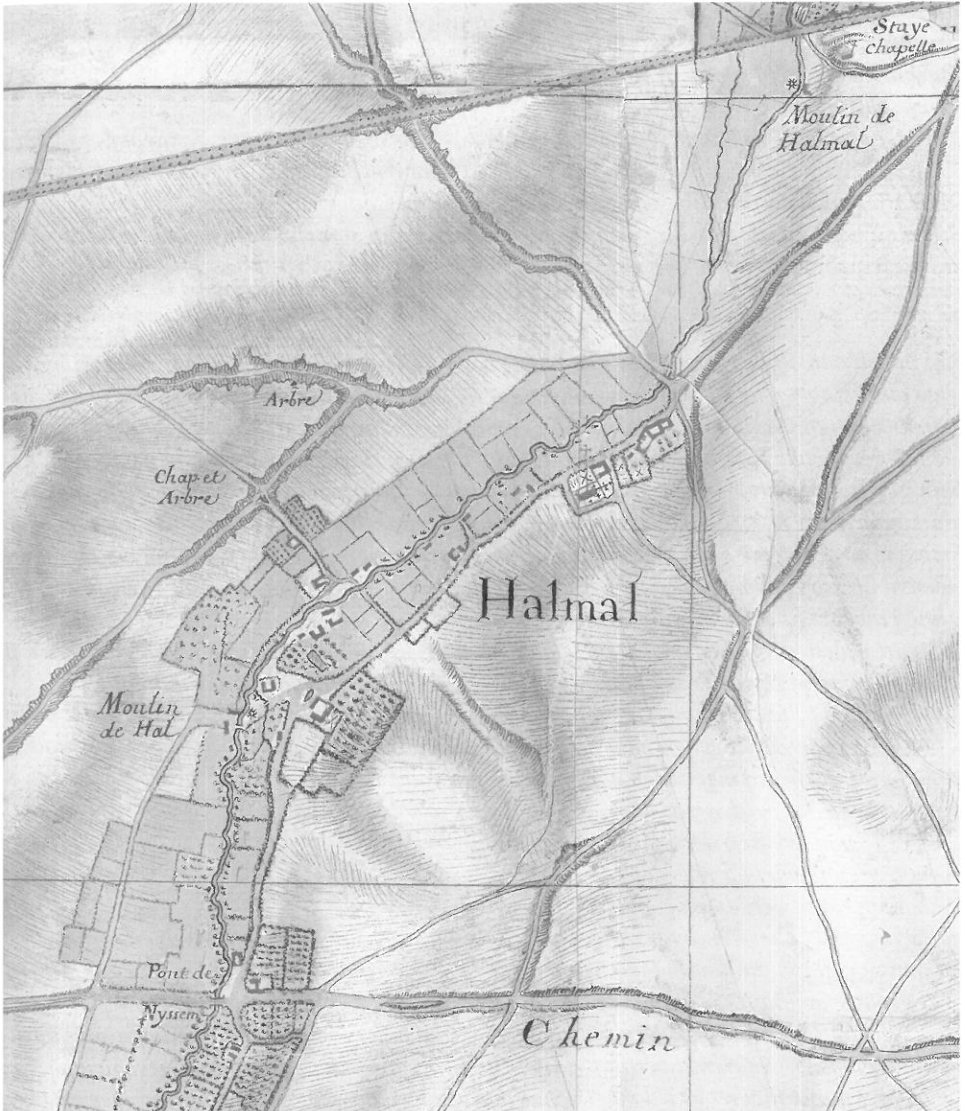
ieder vierde schaa³. Aangenomen mag worden dat ook het bezit van paarden, varkens en andere hoedieren belast werd, maar dat het tarief daarvoor ongewijzigd bleef.

De belastingen voor 1793 werden niet alleen verhoogd, maar de gemeentenaren werden ook aangemoedigd *alle lasten, soo reele als personele, soo haest mogelyck* in handen van *den actuelen dorpmeester* te betalen. Slechte betalers werden gewaarschuwd: tegen hen zou opgetreden worden *volgens lants wetten in materie van publiecke middelen en gemeynteschattinge*.

Tekstuitgave: Rijksarchief Hasselt, *Verzameling van minuten en repertoria van notarissen*, nr. 3988: minuten van notaris Carolus Rubens te Sint-Truiden

Op heden den elfsten junij 1793 ten twee uren naer middagh, de gemeynte van Halmael bij vorighen clockslagh volgens gewoonte vergadert synde ten huijse van de weduwe Matys Rubens, ten eynde om de rekeninge van den actuelen dorpmeester Joannes Lindekens voor den jaere 1792 aen de gemeynte te doen over synen ontfanck ende uytgeef aen te horen, en met verwonderinge bevindende dat het slot der rekening van den voorgaenden dorpmeester Benedictus Rubens voor den jaere 1791 tot dato deeser nogh niet voldaan en is, bedragende ter somme van dryhondert dry en sestigh guldens vijfftien stuyvers, maer datter nogh tweehondert guldens moeten door verscheyde gemeyntenaren defaillianten bijgebracht worden, welcke betalingen sy tot dato deeser op allerhande pretexten en uytvluchtsels hebben weeten te verschuyven en uyt te stellen, tot groote schade en prejudicie en achterdeel der gemeynte, principalyck in desen tydt van orlogh en force majeure, welck oock alnu d'oorsaeck is dat den voorsschreven dorpmeester Lindekens sijne geseyde rekening niet behooryck en can verrichten, en dat de gemeynte de selve oock niet wel en kan laeten doen, vooraller geseyt slot van rekeninge voldaan en in syne voorsschreven rekening aent hoofd van synen ontfanck ingebracht word, hebben eenpaerlyck verdragen dat den afgaende dorpmeester Rubens eerst en vooral sonder vorderen uytstel het slot van syn rekening sal hebben in te manen, ende de respective debiteurs en defaillianten met de allersommairste en geprivilegieerste weegen van recht tot betaling en voldoening dier te praemen, en in cas van eenige onverhoopde ongefonderde oppositie geven aen den selven vollen macht en authorisatie om namens de gemeente daerin te constitueren eenen procureur oft facteur, ratificerende ende approberende van nu voor als dan allen 't gheene hij in saecke tegens alsulcke opponenten weygeraers van de publieque en gemeynte schattingen sal comen te doen te besoigneren en te verrichten, alles soo in beeter en breeder forme, waerover sy in myns notaris ten desen effecte specialyck aansoght, hebben stipulatie gedaen. Aldus verdragen en gelast en geconstitueert op dato soo boven, en hebben de gemeyntenaren alhier vergadert ende present synde deese onderteekent.
[getekend:]

Zo ging dat in Halmaal in 1793: het beheer van de gemeentelijke financiën in oorlogstijd

Halmaal op de Franse militaire kaart van Villaret, omstreeks 1745.

Joannes Lindekens

Joseph Hesbeens

Jan Abrahams

Jan Stueckers

Joannes Salé

Benedictus Uyttenbroeck

Michael Rubens

Hantteekens X X X X X X X X X van Leonard Hesbeens, Henrick Vandeput, van Joes Duyfhuys, van Francus Piraerts, van Lambert Vanrykel, van Marten Rymen, van Henrick Withofs, van Joris Juveyns, van Jan Smeets, van Jan Boonen.

Ita est. Quod attestor C. Rubens notarius publicus et immatriculatus Leodiensis ad praemissa requisitus in fidei subscripsit.

Op heden den elfsten juny 1793 ten 2 uren naemiddagh, de gemeynte van Halmael by vorige clockslag ten huysse van de weduwe Mattijs Rubbens, gewonelycke vergaderplaets, geconvoceert en vergadert synde, hebben verdragen ende overeen gecomen dat de gemeynte aen de respective inwoonders gemeyntenaren die voor de Fransche trouppen genootsaectt sijn geweest te varen en te ryden soo met wagens, carren en perden, en nu wederom voor de keyserlycke konincklijke trouppen nae het vertrek der Franschen, hetselven hebben namens de gemeynte moeten doen, ondertusschen dat men verwacht en hoopt het remboursement oft vergoeding van syne keyserlycke majestijt, over voorsschreven vaerten etc. ten sijnen dienst te becomen, sal passeeren.

<i>I° voor eenen wegwyser te voet par dagh</i>	<i>0-15-0</i>
<i>Eenen pionnier gewerckt hebbende voor de cannonniers ten tyde van den batalie om grachten af te slechten etc., met peryckel van leven</i>	<i>4-00-0</i>
<i>Voor een rypeerd met eenen man daerbij par dagh</i>	<i>4-00-0</i>
<i>Voor een treckpeerd met eenen man daerbij soo voor</i>	<i>4-00-0</i>
<i>Een karre met 2 perden par dagh</i>	<i>8-00-0</i>
<i>Een ditto met dry peerden par dagh</i>	<i>12-00-0</i>
<i>Eenen wagen met vier peerden par dagh</i>	<i>16-00-0</i>
<i>Eenen met ses peerden par dagh</i>	<i>24-00-0</i>
<i>Voor hondert geleveert roggestroye, gelyck de keyserlycke trouppen hetselven in hun retrait uyt dit lant betaelt hebben</i>	<i>22-00-0</i>

Alles onder aggregatie van hunnen heere.

Ten selven mael heeft de gemeynte verdragen, om te kunnen voldoen aen alle extraordinaire depensen, vaerten, liverantien reets gedaen en vorders nogh al te geschieden, van te jagen voor dit jaer 1793 dobbel schattinge, te weten twee guldens par bonder en twee guldens hoofftgelt, item van ider melckkoije eenen gulden, van ider vierdel schaepen eenen gulden, alle welcke lasten, soo reele als personele, metten eersten en soo haest mogelyck door de respective gemeyntenaren in handen van den actuelen dorpmeester sullen moeten betaelt en voldaan worden op peene van tegens de defaillantten sommairlyck volgens lants

Zo ging dat in Halmaal in 1793: het beheer van de gemeentelijke financiën in oorlogstijd

wetten in materie van publiecke middelen en gemeynteschattinge geemaneert, geageert te worden.

Super quibus stipulateren in handen myns notaris specialyck hiertoe versoght ende vaceerende.

Ita est. Quod attestor C. Rubens notarius publicus et immatriculatus in fidem subscripsit.

- 1 Rijksarchief Hasselt, *Verzameling van minuten en repertoria van notarissen*, nr. 3988.
- 2 In de achttiende eeuw werden geldbedragen uitgedrukt in guldens, stuivers en oorden. Een gulden was 20 stuivers waard, en in een stuiver gingen vier oorden. Aan het einde van het ancien régime bedroeg het dagloon voor een ongeschoolde arbeider circa 15 stuivers.
- 3 In de tekst wordt ieder *vierdel* schapen met 1 gulden belast. Als men zou bedoelen dat ieder schaap belast werd, dan zou men geschreven hebben dat de belasting 5 stuivers per schaap bedroeg. Met de formulering die hier gebruikt wordt, geeft men aan dat men pas belast werd op het bezit van schapen als men er vier had. De belasting bedroeg dan dadelijk 1 gulden. Had men er 5, 6 of 7, dan betaalde men ook 1 gulden. Wie er echter 8 had, of 2 *viertels*, betaalde 2 gulden.

Adres van de auteur:

Rijksarchief
Bampsiaan 4
3500 Hasselt